

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

«ՑՈՒՑԱԿ ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ»

— Աւետիս Սանճեան: "A CATALOGUE OF MEDIEVAL ARMENIAN MANUSCRIPTS IN THE UNITED STATES," By Avedis Sanjian. Published by the University of California Press, 1976, 800 pp.

Մօտ տարի մը առաջ, Ամերիկայի Գալիֆորնիա նահանգի Համալսարանի Հրատարակութեամբ լոյս տեսաւ պատկառելի Հատոր մը, որու մասին չանդրադարձաւ արտասահմանի մամուլը, իսկ Հայաստանի Հայագիտական Հանդէսները յիշատակութեամբ մը զոհացան: Այդ Հատորն է ցուցակը Հայերէն ձեռագիրներու, որոնք, հետեւելով մեր Ժողովուրդի ճակատագրին, զաղթական ելած են եւ, փոխանակ ըլլալու «առ դռուն» Ս. Յակոբայ» կամ «Բնդ Հովանեաւ սուրբ Կարապետին եւ Ս. Նշանին», մեր երկրի վանքերու զբաղաւորներուն մէջ, արմատախիլ ցրուած են օտար երկիրներ, այս պարագային, Ամերիկա:

Ամէն անգամ որ ձեռագիրներու ցուցակ մը կը տարւի եւ կը հրատարակուի, կարծէք նոր խումբ մը կը յայտնուի կորսուած զրչագրերու, որոնք յանկարծ ի լոյս կ'ընծայուին: Ծանօթ էր Հայագէտներուն, որ Նիւ Եորքի Ս. Գիրքի Ընկերութեան մօտ կամ Ֆիլատելֆիոյ Գուէյքըրներու Հաւաքածոյին մէջ ինչպիսի Հայերէն ձեռագիրներ պահուած կային, սակայն Ամերիկայի ուսումնական Հաստատութիւններուն եւ Թանգարաններուն մէջ պահուող Հայ ձեռագիրներու գիտական եւ մանրամասն ցուցակագրութիւնը նոր յայտնութեան մը տպաւորութիւնը կը թողու ընթերցողին վրայ, որ կը թղթատէ 862 էջերէ կազմուած այս Հատորը: Այնքան յման, խղճամիտ եւ ամբողջական է նկարագրութիւնը իւրաքանչիւր ձեռագրի:

Երբ կը նայինք կղբին, առաջին ուշադրաւ երևոյթը այն է որ կը բացակայի վերառուցութիւն մը, որուն վարժուած էինք վերջին տասնհինգ տարիներուն. «Հայկական Մատենաշար Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան»: Կորսուած Հաւաքածոներու ցուցակներ, ինչպէս Ղալաթիոյ, Արմաշի, Մշոյ Առաքելոց վանքի ձեռագիրներու ցուցակները կամ այսօրուան Նոր Զուղայի, Զմմառի, Վիեննայի ձեռագրական Հաւաքածոներու ցուցակները, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Զեռադրաց Մայր Յուցակի ութը Հատորները հրատարակուեցան եւ կը շարունակեն լոյս տեսնել Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան բարերար օժանդակութեամբ: Կ'ակնկալուէր որ Հաստատուած աւանդութիւն մը շարունակուէր նաեւ Ամերիկայի ուղղութեամբ, ընդդրկած ըլլալու Համար Հայ ձեռագիրներու ցուցակագրութիւնը իր ամբողջութեամբ:

Երկրորդ դիտողութիւնը յուսախարութենէ մը կը բխի. որ այս ցուցակէն դուրս մնացած են Գալիֆորնիայի իսկ Համալսարանի Հաւաքածոյի ձեռագիրները, որոնք նոյնինքն հեղինակին ֆանքերով եւ ձեռքերով տարուեցան այն Համալսարանը ուր Փրօֆ. Աւետիս Սանճեան կը վարէ Հայագիտական Ամպիոնը: Նախարանին մէջ հեղինակը կը խոստանայ առանձին ցուցակով մը հրատարակել «Հարիւր յիսունի Հասնող» ձեռագիրներու նկարագրութիւնը: Եւստի որ պիտի չուշանայ այդ խոստումին իրականացումը:

Գալով անհատական հաւաքածոներուն, որոնցմէ երեքը ծանօթ են (Քիւրտեան, Հաղարեան եւ Գէորգեան), անոնք ալ դուրս մնացած են այս հատորի ցուցակագրութենէն, հասկնալի պատճառներով: Արդէն միւսիմարական է հաստատել որ Յարութիւն Քիւրտեանի ղեկավարած մահէն ետք, երեք հարիւրէ աւելի իր ձեռագիրները փոխադրուած են Վենետիկ, Միսիթարեան Հայրերուն մօտ, որոնք, մտաւարար, պիտի հրատարակեն անոնց ցուցակը: Պրն. Յարութիւն Հաղարեանի հաւաքածոյն կարելոր մաս մը Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանին մէջ յատուկ դարան մը կը լեցնեն արդէն, յաւիտեանպէս փրկուած իրենց պանդխտութենէն: Նոյնը չէ ղեկավարար Գէորգեան հաւաքածոն, որմէ խումբ խումբ ձեռագիրներ կը մատուցին միջազգային հրատարակներուն միայն:

Փրօֆ. Աւետիս Սանճեանի հրատարակած հատորը կը ցուցակագրէ 180 ձեռագրեր, ցրուած տասներեք Ամերիկեան նահանգներու եւ Գանատայի համալսարաններու, զրադարաններու եւ թանգարաններու մէջ: Ասոնցմէ ամենէն հինը կ'երթայ մինչեւ ժ. դար (966) եւ Ուոլթըրդ Կալըրիի ծանօթ Աւետարանն է: Եօթնասուն եւ երկու Աւետարաններ կը կազմեն կարելոր մաս մը նկարագրուած մատենաներուն: Իսկ տասնմէկ պատառիկներ կան Աւետարաններու, որոնց մանրամասն նկարագրութիւնը եւ պատմականը, բժախիտի որ ուշագրութեամբ կատարուած, հատորին կու տան կատարեալ աշխատանքի մը գեղեցիկ նկարագիրը:

Մանրանկարչութեան արուեստի տեսակէտով իրենց ներկայացուցած կարելորութեան համար, յիշեալ Աւետարաններու կարելոր մէկ մասին նկարները զնահատուած եւ ներկայացուած էին Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի ուսումնասիրութեամբ: Ասոնցմէ, օրինակ, Գանձասարի վանքէն Շիբակոյի համալսարան ասպատանած, 1237-էն առաջ գրուած եւ մանրանկարներով ճոխացած ձեռագիրը, որուն արուեստը, տարրեր Ռոսլինի եւ Կիլիկեան մանրանկարներու բարձր հարստութենէն, վկան է հայկական լեռնաշխարհի խոտադրոյժ գեղեցկութեան յատուկ զուպ բայց ուժեղ պարզութեան: Նկարչական արուեստով հարուստ Աւետարաններու իր նկարագրութեան մէջ, Հեղինակը կը ցուցակագրէ նաեւ նկարներ, մանրամասնօրէն, միշտ յիշելով թէ ո՞ր հրատարակուած է իւրաքանչիւր մանրանկար, եթէ հրատարակուած է: Միայն պարունակը, այլ մանրանկարչական արուեստի հակիրճ բայց խնամուած նկարագրութեան մանրամասնութիւններու նկարագրութեամբ լէ՛ր զոհացած Հեղինակութեամբ ցուցակագրած է իւրաքանչիւր ձեռագիրի նկարագրուած էջերը, ամբողջական դործ մը կատարած ըլլալու եւ արուեստի զնահատակներ ընող մասնագէտի խղճմտութեամբ:

Աւետարաններէն զատ, Փրօֆ. Ա. Սանճեանի զիրքին մէջ ցուցակագրուած ձեռագիրներուն մէջ կան Շարակնոցներ, Սաղմոսներ, Տօնացոյցներ, Ժամագիրքեր, Ծառնախրներ, Յայամաւութիւններ, Ծառոց, Տաղարան, Քարոզագիրք, Յաճախապատում մը (Ժ. դարէն), մեկնողական, իմաստասիրական եւ պատմական պարունակութեամբ մի քանի ձեռագիրներ: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը նկարագրուած է իր բոլոր առանձնայատկութիւններով. նիւթ (թուղթ կամ մագաղաթ), չափը եւ էջերու թիւը: Կազմը նկարագրուած է առանձին, ընդգծելով անոր ներկայացուցած շահագրգռութիւնը: Զեռագրի պատմութիւնը ընկել առաջ, նկարագրուած է իւրաքանչիւր ձեռագրի միճակը: Պատմականը, առ հասարակ, զնահատում մըն է յիշատակարանի ներկայացուցած կարեւոր տեղեկութիւններուն: Պարունակութիւնը ցուցակագրուած է իւրաքանչիւր գրութեան էջագրութեամբ, սկիզբ եւ վերջ, հայերէն վերնագրի մէջբերումով

և անոր անդերէն թարգմանութեամբը, ուր հեղինակը փաստը կու տայ իր մասնագիտական լայն ծանօթութեան մեր մատենագրութեան, ընդհանրապէս և ձեռագիրներու պարունակութեան, յատկապէս: Պարունակութեան մանրամասն այս ցուցակագրութեան կը հետեւի ցանկը, նկարագրութիւնը և դնահատումը նկարներուն և ապա՝ ամբողջութեամբ կը մէջբերուին յիշատակարանները, միայն հայերէն, քանի որ անոնց պարունակած տեղեկութիւնները միտմտեամբ և տրուած էին անգլերէն լեզուով եղած պատմականին մէջ, նրկարագրութեան սկիզբը: Ամէն ձեռագիրի մանրամասն և հանդամանաւոր այս ներկայացումը կ'աւարտի մատենագիտութեամբ մը, ուր կը յիշուին տուեալ ձեռագիրի մասին գրուած յօդուածները կամ անոր յիշատակութիւնը զանազան չիրքերու և ցուցակներու մէջ:

Դժուար չէ երեւակայել ծանր և համբերող աշխատանքը զոր կ'ենթադրէ նման հատոր մը. երբեմն հազարաւոր մղոններով հեռու տեղեր, ամբողջ աշխարհի մը վրայ ցիրուցան աշխարհի ձեռագիրներու սպառիչ ուսումնասիրութիւնը, քննութիւնը իւրաքանչիւր էջի ամէն մանրամասնութեան, թարգմանական ճիշդ, արուեստի էջերու դնահատումը, այդ ձեռագիրի մասին հրատարակուած գրականութեան մէկտեղումը, յիշատակարաններու հրատարակումը և մեկնութիւնը և այս բոլորը պակաս 80 էջերը ուր կան

ա. ընդհանուր մատենագիտութիւն մը (աղբիւրներ), անգլերէն և հայերէն գրուած հրատարակութիւններու,

բ. ընդհանուր ցանկ յատուկ անուններու, անգլերէն և

գ. նոյնը՝ հայերէն, այբուբենական կարգով:

Կը սպասէինք որ Ամերիկայի գլխաւոր համալսարաններուն մէջ հաստատուած Հայագիտական Ամպիոնները, ուսուցման իրենց դնահատելի տուգնութեան զուգընթաց՝ սկսէին բերել Հայագիտութեան այսպիսի նպատակ մը. մնալուն աշխատանքներ, որոնք յայտնէին գիտական և քաղաքակիրթ աշխարհին՝ Հայ միտքի և արուեստի ճոխ դանձերը, որոնց զերագոյններն են, անտարակոյս, հայ ձեռագիրները: Այդ աշխատանքը սկսած է տասնամեակէ մը ի վեր: Կը մաղթենք որ ծագիկ և բարգաւաճի:

Շ.